

сигнал за допомогою ендорфінів - речовин, що виробляються тілом для ослаблення болю.

«Теорія контролю воріт» діє для всіх видів больових відчуттів. Наприклад, коли під час Другої світової війни американські війська висадилися в Італії, 70% солдатів, які було серйозно поранені, повідомляли, що не відчують болю і не потребують знеболюючих засобів. Люди, поранені на полі бою, часто не помічають болю і продовжують боротися, немов мозок закриває «ворота», щоб увага солдата була зосереджена на тому, як врятуватися від небезпеки. Тільки коли він опиняється в безпеці, больові сигнали отримують дозвіл пройти до мозку. Розвиваючи теорію «контролю воріт», В. Рамачандран висунув наступну ідею про те, що біль являє собою складну систему і є висновком мозку про стан здоров'я організму, а не простою рефлексивною реакцією на тілесне ушкодження [5]. Переживання больових відчуттів під час бою та після нього негативно впливає на психічний стан комбатанта, особливо це стосується отриманих каліцтв та важких поранень.

Висновки: Здійснення професійної діяльності в умовах бойових дій має інтенсивний, негативний вплив на психоемоційний стан комбатантів, може призвести до порушення психічних функцій та/або психічних розладів різної глибини. Остаточної класифікації психічних станів військовослужбовців в екстремальних умовах не існує, основну увагу зосереджують на поняттях бойового стресу, страху, переживання болі та адаптації до бойових дій.

Список використаних джерел

1. 4-я Гаагская конвенция о законах и обычаях сухопутной войны. Приложение о законах и обычаях сухопутной войны. Статья 1
2. Маклаков А. Г. и др. Психологические последствия локальных военных конфликтов / А. Г. Маклаков и др. // Психологический журнал. – 1998. – №2.
3. Корчемный П. А. Военная психология: методология, теория, практика / П. А. Корчемный. – Москва: Воениздат, 2008. – 280 с.
4. Стаття «Военная психология» [<https://ru.wikipedia.org/wiki/>]. Переглянуто: 9 грудня 2015.
5. Норман Дойдж. Пластичность мозга / Норман Дойдж. – Москва: Эксмо, 2011. – 544 с. – (Психология. Мозговой штурм).

Отримано 29.11.2015 р.р.

Науковий керівник: к.психол.н, доцент, Васьківська С.В.

УДК 316.64

Васютинський В. О.[°]

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, доктор психологічних наук, професор, головний науковий співробітник (м. Київ)

ПСИХОЛОГІЧНІ МОДЕЛІ ПОКЛАДАННЯ ПРОВИНИ В СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ САМОВИЗНАЧЕННІ МЕШКАНЦІВ ДОНБАСУ

За результатами інтерв'ювання 100 респондентів визначено чотири психологічні моделі покладання провини за військовий конфлікт, що мають місце в соціально-політичному самовизначенні мешканців Донбасу. У межах «політичної» моделі громадяни звинувачують

[°] © Васютинський В. О., 2015 р.

своїх опонентів відповідно до політичних уподобань. За «маскувально-проективною» моделлю криються сепаратистські настрої. В основі «ізоляційно-негативістської» моделі лежить психологічне відособлення від решти суспільства та колишньої влади. «Конспірологічна» модель відображає прагнення перекласти провину на якісь анонімні сили.

Ключові слова: соціально-політичне самовизначення, політичні уподобання, воєнний конфлікт, психологічна травма, покладання провини

По результатам интервьюирования 100 респондентов определены четыре психологические модели возлагания вины за военный конфликт, имеющие место в социально-политическом самоопределении жителей Донбасса. В рамках «политической» модели граждане обвиняют своих оппонентов в соответствии с политическими предпочтениями. За «маскирующе-проективной» моделью кроются сепаратистские настроения. В основе «изолирующе-негативистской» модели лежит психологическое обособление от остальной части общества и бывшей власти. «Конспирологическая» модель отражает стремление переложить вину на некие анонимные силы.

Ключевые слова: социально-политическое самоопределение, политические предпочтения, военный конфликт, психологическая травма, возлагание вины

According to the results of interviewing 100 respondents, four psychological models of blaming for the military conflict were identified. These models take place in Donbas residents' social and political self-determination. Within the "political" model citizens blame their opponents in accordance with the political preferences. By "cryptic-projective" model the separatist sentiments are concealed. "Insulating-negativistic" model is based on a psychological separation from the rest of society and the previous authorities. "Conspiracy" model reflects a desire to blame some anonymous forces.

Keywords: social and political self-determination, political preferences, military conflict, psychological trauma, blaming

Актуальність проведеного дослідження зумовлено численними й виразними проблемами соціально-політичного самовизначення мешканців Донбасу в умовах відкритого воєнного конфлікту. Цей конфлікт принципово порушив основні ментально-ідентифікаційні моделі, згідно з якими формувалася масова свідомість у регіоні. Нові реалії – несподівано жорстокі й драматичні – поставили перед громадянами потребу пояснити, витлумачити, усвідомити поточні події та спричинені ними зміни усталеного способу життя, актуалізувати притаманні їм способи психологічного захисту, виробити адекватні засоби протистояння індивідуальній і колективній травмі та ефективні зразки зараджувальної поведінки.

Розгляд відповідної проблематики має солідну соціально-психологічну традицію, яка істотно побільшала під впливом суспільних конфліктів останніх років. Терористичний акт 11 вересня 2001 р. в Нью-Йорку спонукав групу американських дослідників вивчити вплив осмислення негативних життєвих подій на переконання людей у безпеці, передбачуваності та контролі, а також на полегшення емоційної адаптації. Вони встановили, що пошук сенсу тодішньої трагедії в багатьох випадках не був успішним, більшість опитаних повідомила про цілковиту нездатність знайти його. Водночас ті, хто намагався знайти сенс подій відразу після нападів, були більш схильними повідомляти про симптоми ПТСР протягом наступних двох років, ніж ті, хто не шукав сенсу. Отже, пошук сенсу сам по собі не завжди послаблює заклопотаність через негативну подію. Проте респонденти, які на початку змогли знайти певний спосіб пояснення, згодом були менш схильні повідомляти про страхи перед терактами і виявляли менше симптомів ПТСР, ніж ті, хто не міг цього пояснити [1].

Є відповідні дослідження й у сучасній українській психології. Так, П. Горностаїв виділив чотири групи чинників, що визначають тяжкість наслідків,

спричинених колективною травмою: масштаб, сила травматизації – кількість людей, що постраждали, значущість події, авторитет загиблих осіб; рівень несправедливості (порушеної справедливості) під час травматизації, невинність загиблих людей; неможливість або нездатність протистояти травмувальній силі, пасивність жертви; неможливість або нездатність емоційного відреагування [2]. Можна стверджувати, що всі ці чотири чинники мають місце в психологічному просторі мешканців Донбасу і спонукають їх до пошуку реальних чи бодай символічних шляхів виходу з травмувальної ситуації.

Як пише О. Суший, травматичний досвід завжди спирається на приватну особу, а індивід завжди співвідносить себе із ситуацією в суспільстві. Тому потрібними стають зустрічні та взаємозумовлені стратегії опанування травми як на індивідуальному, так і колективному рівнях. Уже саме визнання завданої травми і пов'язаної з нею провини відновлює міжлюдський порядок і тим самим – можливість певного розуміння травми [3]. Таким чином, усвідомлення почуття провини і пошук винуватців трагічних подій належить розглядати як щонайважливіший елемент зараджувального самовизначення особи і спільноти в складних соціально-політичних умовах.

Видатний польський соціолог П. Штомпка трактує колективне почуття провини як елемент культурної травми, прояв негативних наслідків соціальних змін, що загрожують колективній ідентичності або порушують її. Така культурна травма звичайно виникає, коли, по-перше, якусь значну подію інтерпретують як абсолютно невідповідну до ключових цінностей, основ ідентичності, колективної гордості тощо, а по-друге, коли йдеться про колективні гріхи, скоєні спільнотою, поширенням почуття сорому й провини за діяння минулого, які оскверняють усталені культурні засади [4].

Мета статті полягає в узагальненні та психологічній інтерпретації результатів емпіричної частини дослідження, спрямованої на висвітлення особливостей соціально-політичного самовизначення мешканців Донбасу в аспекті покладання суб'єктивної провини та об'єктивної вини на більш чи менш конкретних винуватців. Дослідження полягало у визначенні змісту й структури уявлень респондентів про наявний воєнно-політичний конфлікт на Донбасі, виявленні ознак поєднання психологічних та ідеологічних, емоційних і логічних, захисних і зараджувальних пояснень, з'ясуванні їхнього психологічного підґрунтя, насамперед переживання власного почуття провини та покладання вини на когось за трагічні події.

Наприкінці липня – початку серпня 2015 р. було опитано 100 мешканців п'яти великих міст Донбасу на підконтрольній Україні території: Костянтинівки, Краматорська і Слов'янська Донецької обл. та Лисичанська і Сєверодонецька Луганської обл. (по 20 осіб у кожному місті). Серед опитаних виявилось дев'ять осіб – переселенців з окупованих територій Донбасу.

Статеві-вікова структура вибірки в основному відповідала відповідним демографічним показникам населення регіону. Чоловіків було 46, жінок, відповідно, 54. Опитано 20 респондентів віком від 18 до 29 років, 38 – від 30 до 49 років, 42 – 50 років і старших.

Спілкуючись з україномовним інтерв'юером, більшість респондентів (63 особи) говорила російською мовою, 12 осіб відповідали українською, а ще 25

говорили переважно по-російському, але почасти намагалися відповідати й українською мовою.

Було застосовано метод стандартизованого інтерв'ю з відкритими запитаннями. Інтерв'ю містило такі пункти:

1. Як вам живеться? (Запитання мало допомогти встановити контакт із респондентом, виявити його узагальнену життєву позицію та ввести його в контекст інтерв'ю).

2. Що відбувається на Донбасі? Як ви оцінюєте ці події?

3. Хто, на вашу думку, найбільше винен у тому, що коїться?

4. У чому ви бачите вихід із цієї ситуації?

5. Який майбутній політичний статус Донбасу ви вважаєте за найкращий?

На поставлені запитання більшість респондентів відповідала з достатньою мірою зацікавленості. Певна частина опитаних дала розгорнуті відповіді. Натомість висловлювання кількох респондентів були лаконічними, а окремі пункти залишалися без оцінки.

Відповіді було отримано на більшість поставлених запитань у достатньому обсязі. Зафіксовані вислови опрацьовано за методом контент-аналізу. Із кожного запитання фіксовано всі дані респондентом відповіді (тобто їх могла бути не одна, а кілька). Структура відповідей загалом відповідала структурі запитань, а в тих випадках, коли мало місце змішування змісту, відповідні смислові одиниці зараховано до тих пунктів, яких вони стосувалися.

Наведений нижче розподіл відповідей має лише відносну соціологічну вірогідність, позаяк описувану сукупність респондентів не можна вважати за репрезентативну. Відтак ці дані слід розглядати як такі, що характеризують саму вибірку і дають підстави радше для якісного психологічного, ніж статистичного тлумачення.

На перше запитання – про те, як їм живеться, – респонденти найчастіше відповідали, що поживають нормально, непогано (33 особи) або, навпаки, що живеться їм важко, погано, нестерпно (28). Рідше траплялися відповіді «не дуже добре», «поганенько» (16), «середньо», «як усі» (9), «добре» або «чудово» (9 осіб). Свої життєві негаразди респонденти з власної ініціативи або у відповідь на уточнювальне запитання найчастіше зводили до матеріальних проблем (48 осіб). Меншою мірою йшлося про проблеми психологічні (12) або сімейні (8), про брак стабільності (8 осіб). (Тут і далі наведено відповіді, що їх дали не менш як п'ять респондентів).

Даючи оцінки подіям на Донбасі (друге запитання), опитані здебільшого називали їх безглуздою братовбивчою війною (27 осіб), боротьбою за матеріальні інтереси (25), війною проти України (23), війною (21), обманом людей (16), давали відповідь «не знаю» (16), підкреслювали, що це безлад і руйнування (15), війна України проти Донбасу (10), людські страждання, сепаратизм, боротьба за владу, геополітика (по 9), реалізація планів на знищення людей, суперництво Росії і Америки (по 5 осіб).

Найбільш різноманітними виявилися відповіді на третє запитання стосовно до винуватців воєнного конфлікту та пов'язаних із ним смертей і страждань. За таких винуватців респонденти насамперед визнавали: українську владу, яка не запобігла конфліктові (24 особи), Росію, Путіна (21), українську владу – без конкретизації її провини (17), українську владу, яка розв'язала цю війну (16),

самих мешканців Донбасу (16), владу або політиків загалом (15), Януковича і всю попередню владу (12), олігархів, мафію (11 осіб). Відповіли «не знаю» 11 осіб. Менш частими виявилися такі відповіді: «ті, кому це вигідно» – без конкретизації винуватців (9 осіб), «не народ», «не прості люди» (9), українська влада, яка заробляє на війні, місцева влада, Янукович – за те, що вчасно «не розігнав Майдану» (по 8), українська влада, яка служить Америці, Америка, Майдан, усі громадяни України, сепаратисти (по 7), українська влада протягом усього періоду незалежності, українська і російська влада, обидві сторони конфлікту, Росія і Америка, зовнішні сили (по 5 осіб).

Попри вищезазначену нерепрезентативність вибірки отримані показники досить істотно узгоджуються з регіональними особливостями приписування політичної вини, що їх, наприклад, відображено в результатах досліджень Інституту соціальної та політичної психології НАПН України [5].

На четверте запитання – про вихід із ситуації, що склалася, – найчастішою була відповідь «не знаю», «не бачу виходу» (30 осіб). Решта опитаних убачала вихід у тому, щоб домовлятися і розв'язувати проблему мирним шляхом (19), припинити війну – без пояснення, як це зробити (17), вести переговори України з «ДНР/ЛНР» (12), дати Донбасу свободу, автономію (10), щоб політики знайшли вихід – без пояснення, як це зробити (10), змінити владу в Україні на більш поступливу (9), забезпечити економічний розвиток і соціальну справедливість (9), силоміць повернути Донбас в Україну (8), вести переговори України з Росією (7), вести міжнародні переговори (5), здійснити українізацію Донбасу (5 осіб).

У пропозиціях щодо майбутнього політичного статусу Донбасу (п'яте запитання) домінувало відновлення колишніх Донецької та Луганської областей у складі України (57 осіб). Далі йшли такі варіанти, як автономія в складі України з фінансовими правами (21), автономія в складі України з політичними (насамперед мовними) правами (9), незалежність від України (7). Частина респондентів підкреслювала, що Донбас не потрібен Росії (6), що їм усе одно, область чи автономія, але в складі України (5), що все одно, який статус, «аби не війна» (5 осіб).

Статеві відмінності (тут і далі для оцінки відмінностей застосовано критерій Фішера) проявилися за трьома ознаками: чоловіки частіше за жінок відповідали, що їм живеться нормально, натомість жінки частіше називали поточні події війною Росії проти України, а вихід убачали в тому, щоб війну просто припинити (в усіх трьох випадках $p \leq 0,05$).

Істотно виразнішими виявилися відмінності між віковими групами. Молодь значуще рідше нарікала на погане життя, частіше звинувачувала Майдан, наполягала на силовому поверненні Донбасу до складу України (в усіх цих випадках $p \leq 0,05$), вимагала українізації ($p \leq 0,01$). Особи середнього віку рідше згадували як про мирні домовленості, так і про силове розв'язання конфлікту, але частіше висловлювалися за політичну автономію Донбасу в складі України (в усіх випадках $p \leq 0,05$). Представники старшого покоління порівняно рідше зазначали, що їм живеться добре або нормально, називали поточні події війною за владу, звинувачували сепаратистів, Майдан, Януковича – за те, що не розігнав Майдану; натомість частіше вимагали домовлятися мирним шляхом, надавали перевагу незалежному статусу Донбасу (в усіх випадках $p \leq 0,05$), звинувачували олігархів і мафію, Януковича і попередню владу (в обох випадках $p \leq 0,01$).

Спостережено виразні тенденції в оцінках залежно від мови, якою респонденти спілкувалися під час інтерв'ю. Найбільше відрізнялися між собою україно- і російськомовні респонденти. Двомовні особи або займали проміжні позиції, або тяжіли до однієї з протилежних груп. Україномовні співрозмовники частіше нарікали на матеріальні проблеми, називали поточні події війною, звинувачували мешканців Донбасу, але рідше відповідали, що живуть нормально, та рідше висловлювалися за незалежність Донбасу від України. Російськомовні респонденти рідше вважали, що точиться війна за матеріальні інтереси, і рідше звинувачували мешканців Донбасу, натомість частіше висловлювалися за політичну автономію Донбасу в складі України (в усіх цих випадках $p \leq 0,05$).

Серед опитаних виявилось дев'ять респондентів, які мають статус внутрішньо переміщених осіб, тобто після початку конфлікту вони переїхали з територій, що натеper перебувають під контролем російсько-сепаратистських терористичних угруповань. Статистично значущі відмінності між ними і рештою опитаних виявлено лише за двома ознаками: переселенці частіше називали події на Донбасі проявом сепаратизму та звинувачували обидві сторони конфлікту (в обох випадках $p \leq 0,05$).

Отримані та перекодовані відповіді опрацьовано за допомогою кластерного аналізу з використанням методу Варда. Виділені в опитуванні 24 ознаки – відповіді на запитання «Хто найбільше винен у тому, що коїться?» – об'єдналися у вісім кластерів. Найцікавішою в їхньому змісті є схильність визнавати власну провину або заперечувати її на противагу іншим винуватцям.

Перший кластер названо «Уникливе звинувачення української влади»: його склала лише одна ознака – звинувачення української влади за те, що вона не запобігла конфліктові. Коли зважити на те, що прямі звинувачення української влади зосереджено в одному з наступних кластерів, то можна припустити, що в цьому випадку поєднуються більш м'яке проєктивне перенесення провини на київських урядовців і шкодування про те, що всі ці трагічні події відбуваються. Очевидно, сьогодні мешканцям Донбасу найбільше хотілося б повернути все на два роки назад і запобігти тому, що згодом розпочалося. Відтак приховану досаду на самих себе і неконтрольований перебіг подій спрямовано на більш очевидних і прийнятних винуватців.

Другий кластер відображає «Політичне самозвинувачення»: тут винними є самі мешканці Донбасу, а також Росія і Путін. До таких оцінок більше були схильні проукраїнські респонденти, які звинувачували своїх проросійськи налаштованих земляків. Були й три особи, які заявили, що раніше підтримували сепаратистів, а тепер про це шкодують.

Індикатори з третього кластеру дали підстави для назви «Пряме звинувачення української влади»: ідеться про вину української влади загалом і за те, зокрема, що вона розв'язала війну проти Донбасу. Зрозуміло, що в таких поставах домінує радше політико-ідеологічний, ніж психологічний зміст. Належить відзначити, що тут не було помітних відмінностей між оцінками україно-, російсько- і двомовних респондентів, тобто мова, якій особа надає перевагу, не є істотним чинником ставлення до української влади як імовірного призвідника війни. Такі дані виразно суперечать результатам попередніх соціально-психологічних досліджень [6], а отже, або потребують статистично обґрунтованої

перевірки, або спонукають до уточнення ролі мовного чинника в зросійщених районах Донбасу.

Ознаки, що об'єдналися в четвертому кластері, було визначено як «Анонімну конспірологію»: говорять про тих, «кому це вигідно», прив'язуючи до них владу або політиків загалом. За таким звинуваченням криється психологічно зручна позиція «теорії змови», коли вину покладають на якісь неяви, але потужні підступні сили.

До п'ятого кластеру ввійшли показники «Політичного звинувачення попередньої влади»: тут мова про Януковича і всю попередню владу, місцеву владу, олігархів і мафію. У таких поглядах простежується намагання означити винуватців із-поміж колишніх «своїх», психологічно відособившись від них та зосередивши на них гнів і роздратування за те, що відбувається.

Шостий кластер «Антимайданний протест» має широке антиукраїнське спрямування, що не обмежується самою лише владою: тут і Майдан, і всі громадяни України, й українська влада протягом усього періоду незалежності, й українська влада, яка служить Америці, і сама Америка. На них усіх поширюють загальну вину, убачаючи причину зла в прозахідних прагненнях українців. Відтак ті громадяни України, яких не зачарував ні Майдан, ні Америка (до них належить і багато хто з опитаних), не мають на собі провини.

У сьомому кластері «Маскування сепаратизму» домінує відповідь «не знаю», до якої примикають звинувачення в бік Януковича (бо не розігнав Майдану), української влади (яка заробляє на війні), сепаратистів. Схоже на те, що кореляція ухильних відповідей про винуватців з оцінкою ролі сепаратистів та досадою через непридушення Майдану викриває небажання говорити відверто про власні сепаратистські уподобання.

Восьмий кластер утворила така собі «Амбівалентна конспірологія»: респонденти наполягають на тому, що винен «не народ», а водночас українська і російська влади, обидві сторони конфлікту, зовнішні сили, Росія і Америка. Тобто винні не «ми самі», не «прості люди», а потужніші сили, «вони» – учасники конфлікту і з того, і з того боку.

Узагальнення отриманих даних дає підстави зробити **висновки** про чотири моделі покладання провини за воєнний конфлікт, що мають місце в соціально-політичному самовизначенні мешканців сьогоденного Донбасу.

У межах першої – «політичної» – моделі (другий і третій кластери) таке покладання відбувається відповідно до політико-ідеологічних уподобань громадян. Респонденти охочіше звинувачують своїх політичних опонентів: для проукраїнських осіб це представники й керівники російсько-сепаратистських сил, а для мешканців Донбасу з антиукраїнськими поставами об'єктом звинувачень виявляється українська влада.

У другій – «маскувально-проективній» – моделі (перший і сьомий кластери) неприхильність до українських цінностей проявляється приховано – через уникання прямих звинувачень на адресу сепаратистів і намагання приписати українській владі якщо не злий умисел, то, принаймні, безпорадність.

В основі третьої – «ізоляційно-негативістської» – моделі (п'ятий і шостий кластери) лежить виразний спосіб відвертання провини від самих себе, що полягає в психологічному відособленні, з одного боку, від решти громадян

України, які підтримують ідеали Майдану, а з другого – від колишньої державної та місцевої влади, у якій домінували «свої» представники регіону.

Четверта – «конспірологічна» – модель (четвертий і восьмий кластери) теж відображає прагнення перекласти провину із себе – на якісь нечітко визначені або й зовсім анонімні сили, що їхні зловмисні підступи й призвели до суспільної трагедії.

Список використаних джерел

1. Updegraff, J. A. Searching for and Finding Meaning in Collective Trauma: Results From a National Longitudinal Study of the 9/11 Terrorist Attacks / John A. Updegraff, Roxane Cohen Silver, and E. Alison Holman // J. of Personality and Social Psychology. – 2008. – № 95 (3). – P. 709–722.
2. Горностай П. П. Колективна травма та групова ідентичність / П. П. Горностай // Психологічні перспективи. Спец. вип. – Т. 2. – К., 2012. – С. 89–95.
3. Суший О. Проблема колективної травми в українському соціумі та пошук стратегій її опанування / О. Суший // Наукові записки Ін-ту політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2014. – № 6 (74). – С. 18–32.
4. Штомпка П. Социальное изменение как травма (статья первая) / П.Штомпка // СОЦИС. – 2001. – №1. – С. 6–16.
5. Стан суспільної свідомості в Україні після падіння режиму Януковича. Березень' 2014: інформаційний бюлетень / за ред. М.М.Слюсаревського; упоряд. Л.П.Черниш. – К., 2014; Суспільно-політична ситуація в Україні напередодні президентських виборів. Травень' 2014: інформаційний бюлетень / за ред. М.М.Слюсаревського; упоряд. Л.П.Черниш. – К., 2014; Громадська думка і суспільні настрої напередодні парламентських виборів. Жовтень' 2014: інформаційний бюлетень / за ред. М.М.Слюсаревського; упоряд. Л.П.Черниш. – К., 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ispp.org.ua/bibl_6.htm.
6. Російськомовна спільнота в Україні: соціально-психологічний аналіз / за ред. В. О. Васютинського. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2012.

Отримано 10.11.2015 р.

УДК 159.9. 316.6

Вишнягова Ю. В.[°]

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології, студентка 5 курсу (м. Київ)

Коваленко А.Б.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної психології (м. Київ)

ДИНАМІКА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Стаття присвячена вивченню явища соціальної адаптації та його динаміки в юнацькому віці. В результаті емпіричного дослідження були з'ясовані основні динамічні характеристики соціальної адаптації в юності, виявлені специфічні риси взаємостосунків особистості з групою, з'ясовано зв'язок соціальної адаптації з особистісними рисами протягом юнацького віку.

Ключові слова: соціалізація, соціальна адаптація, юнацький вік, прийняття себе, прийняття інших, емоційний комфорт, соціальна активність.

Стаття посвящена изучению явления социальной адаптации и его динамики в